

Szávai István

Mozgóképkultúra és médiaismeret a volt rajzórakon I.

Egy mélyről jövő személyes élménnyel kezdeném. Fotólaborok környékén nőttem fel, nagy kannákban hordtam az artézi kút lágy vizét, mert hát kemény csapvízzel mégsem lehet vegyszert keverni, maszkoltam, montíroztam, ha nagyon csúnyát akartam mondani, Ofotért fotót emlegettem, lévén édesapám egyike a sok szakkörvezetőnek, akinek tanítványai kijutottak az NDK-ba a fotóművészeti főiskolára. Nálunk a tanfolyam rendesen úgy indult, hogy beült húsz gyerek a padokba, izgatottan szorongatva kis Pajtás gépeket, aztán tíz órán át hallgatták a fotózás történetét. A tizedik előadás után maradtak ketten, na őket bevették a klánba, feleskették őket, hogy csak végszükség esetén készítenek riportnak álcázott családi emlékképeket.

A fotó, a film, a médiakultúra tanítása számomra elképzelhetetlen a világ iránt érdeklődő, egymás felé leplezetlen kíváncsisággal forduló tanulók, tanárok nélkül. (Mert hogy fotózni meg kell tanuljon egy gyerek, az egészen magától értődőnek tűnt számomra, ahogy az is teljesen természetes volt, hogy ha egyszer Gutenberg annak idején feltalálta a magasnyomást, akkor kell hogy készüljenek a linómetszetek, diákújság.)

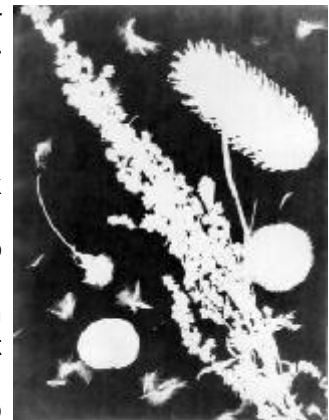
Mindenekelőtt két alapelvet szögeznék le, az elsőt magabiztos tulajdonosi öntudattal:

Mint vizuálpedagógust egyáltalán nem érdekel semmiféle médiaismereti tárgy addig, amíg nem tűzi ki célul a gyerekek azonnali, gyakorlati tevékenykedését a kamerákkal (fotó–video), az órai időkeretek között. Rajztanárok között egészen természetes, hogy a jó programok valamennyi gyereket beszélgetik, és – ha más és más formanyelvi elemekkel, más stílusrétegekből táplálkoznak – azonos esztétikai minőséget termelhetnek velük.

A második alapelvet félve, lemondóan, az olvasó gyors cáfolatában reménykedve jelentem ki: mint gyakorló általános iskolai tanárt egyáltalán nem érdekel semmiféle médiaismereti tárgy, amely túllépi a NAT időkereteit, például az órán felvett nyersanyagok utólagos összevágásával, gondozásával.

Az első találkozás: második osztály. Megrajzoltuk A kóró és a kismadár meséjét, egymásra hangolódtunk a művészeti iskola kis első-másodikosaival (16 fős csoport). Utána jött néhány más feladat.

– Ideje lenne már kitalálni egy saját mesét. „Egy sűrű erdőben jártam, a fák egyre ritkultak, kiértem az erdő szélére és mit láttam!” Kitaláltunk egy mesét, eljátszottuk néhány epizódját, a drámajáték kelléktárból öltözködtünk, szerepeket osztottunk (mindenkinek legyen beszélő szerepe), a következő órán pedig már benn állt a kamera a sarokban, a masszív állványon, fölötte a nagy tv-n a kamra képe. „Ma, miközben próbálunk, gyakorolni fogjátok a kamera kezelését. A kameráról két dolgot kell tudni. Melyik ujjad hova kell helyezni, és hogy mikor mit kell nyomogatni velük (zum, start-stop). Az első operatőrt én tanítom be, ő majd továbbadja a következőnek. Mindig az lép a kamerához, akinek épp nincs jelenete. Hogy mikor közelítetek rá a szereplőkre, és mikor nyitjátok nagyra a képet, rátok bízom.”

Eleinte volt egy kis kipsislogás vagy épp kacagás, bosszankodás a kóválygó képen, aztán a próba lassan elvonta a figyelmüket, természetessé vált a kamera jelenléte. A tv-n pedig egyre kevesebb lett a lefejezett ember, a képből kigyalogló főszereplő. Néhány próba után megterveztük az előadást, mikor hová helyezkedjen a kamera (most már lecsatoltuk a tv-ről), mikor mit mutasson.

Zenét kerestünk az egyes jelenetek alá. A vágott filmet levetítettük a foglalkozás végére érkező szülőknek, egész élvezhető képsorok peregtek. Közben egy kis olcsó automata géppel fényképek is készültek.

*

Előző órán száraz termések tanulmányrajza után különös, „mesebeli” növényeket rajzoltunk. Most laborsötétet teremtünk, felrakjuk az ablakokra a sötétítő táblákat (másik rendeltetésük: nagy közös asztallapként szolgálnak), majd egyelőre még világosban elmagyarázom a hívás, mosás, rögzítés folyamatát, és két nagy tálsorban fotogramokat rajzolgatunk hívóval, rögzítővel, a mesebeli növény témakörben. Ezután leoltjuk a villanyt, és két nagyítógép segítségével fotogramokat készítünk kis növényekből, más tárgyakból. Összekészítgetik a papírokra, majd ráexponálnak, hívják, rögzítik. Több állást is készíthetnénk, de nem az exponálás viszi az időt, hanem az összerendezés.

A következő találkozás előtt feltétlenül meg kell tanuljunk képet komponálni. (Ez a NAT-korszakban remélhetőleg nem ötödikben kezdődik.) Itt a videokamerát is segítségül hívjuk. Beállítunk egy élőképet, Goya: Korsós lány képének megfigyelése után, majd az egész alakos képet fokozatosan leszűkítjük. Itt sajnos frontális munkában kell, hogy komponáljuk a képeket, de néhány perc az egész, ennyi ideig még tudnak figyelni a gyerekek. A módszeres kompozíciós tanulmányok után egyre sűrűbben kerül elő a fényképezőgép. A drapéria vagy a kezek tanulmányrajza után egy történetet mesélhetnek el fényképekkel. Külső tér tanulmányrajzórán fényképek is készülnek.

Most, hogy a NAT-korszakban végre törvény fogja kötelezni az iskolát, hogy a gyerekek vegyék kézbe a kamerákat, talán nem lesz érdektelen bepillantani néhány régi óraleírásba.¹ (Az óraleírás-részletek bemutatását májusi és júniusi számunkban folytatjuk.)

Fotogram növényi részekből:

Szaktermünk szertára besötétíthető. Beállítjuk a nagyítógépet, mellé papírdobozban száraz növényi részeket, egyéb kis tárgyakat rakunk. A nagyító vörös fényében a gép alá tett fotópapírra kis mesebeli növénykompozíciókat helyezünk, majd megvilágítjuk. Hívjuk, rögzítjük, szárítjuk. Ha fénymásolatot készítünk róla, bele is rajzolhatunk, esetleg több példányt különböző módon alakíthatunk át.

Az eljárást először bemutatom a befüggönyözött osztályteremben, az egész osztálynak. Előtte a sötétkamrában a papírokból kivettem egyet, becsomagoltam fekete papírba. Ezen mutatom be a dolgot. Persze a híváskor lassan elszürkül az egész kép, de azért érthetővé válik a folyamat. Ezután bevisszük a nagyítót, a tálat a szertárba, a gyerekek kettesével mennek be, és készítenek egy-egy fotogramot. Mielőtt cserélnének, a papírokat el kell csomagolniuk. Esetleg már korábban is kiadagolhatjuk kettesével a papírokat. Nagyítógép helyett egyszerű lámpa is használható. Ha a termet jól be tudjuk sötétíteni, az egész osztály dolgozhat a feladaton. Négyfős csoportok még tudnak dolgozni egy-egy állvány vagy lámpa körül. A lámpák fekete kartoncső ernyőt kapnak. (A fotópapírokat tartsuk becsomagolva a pad táskatartójában, mindig csak egy-egy lapot húzzunk elő ügyesen. Ne rendezgessük sokáig a kompozíciókat!) Hasonló fotogramokat fénymásolóval is készíthetünk, bár itt nem lesz olyan erős fekete-fehér kontraszt. Ha túl vastag az üvegre rakott kompozíció, a fedél lehajtása helyett vastag fekete vagy fehér vászonnal boríthatjuk le a gépet. Játshatunk persze a besűrűdő fényvel is. Később a fotogramokba belerajzolhatunk, belefesthetünk. A fotogramról készült fénymásolatból színes ceruzarajz készülhet. Ha rögtön a lámpa alatt rajzolunk bele rögzítővel a képbe, a vonalak fehérek maradnak. Ha hívóval dolgozunk, a fehér foltokba vihetünk fekete vonalakat. Persze, ha már fotogramozunk, nehéz megállni, hogy ne nyúljunk hozzá a talált tárgy dobozhoz, valakinek pedig biztos eszébe jut behajolni a nagyító

alá. (Ha van akkora papírunk.) (Technika: hívó, rögzítő, tálak, csipeszek, nagyítógép, fotópapírok, filmek.)

Grimaszok:

Cél: Az arctanulmányok frissítése. Előkészítés: padok körberakása. Ruhafogas, képkeret bekészítése, bevilágítás. Játékkal is felvezethető óra.

Mit jelzek?

Két vonalban állnak meg a párok, szemben egymással, a terem két fala mentén. Az egyik a mozgató, a másik a mozgó sor. A mozgatók melegen vagy hidegen néznek társukra, aki ennek megfelelően mozog. A meleg tekintetre közelít, a hideg tekintetre távolodik. A bemutatáskor először nagyon erős grimaszokat vágok, majd fokozatosan finomítom, míg végül csak a tekintetem változik.

Mit nézek?

Körbeállunk. Akinek eszébe jut valami, nézni kezdi, azaz olyan arcot vág, mintha egy szép virágot, egy szép lányt vagy pl. egy balesetet nézne. Először kiegészítő jelek is adhatók. (Letépi a virágot, megszagolja.) Később próbáljunk meg csak az arcunkkal beszélni. Ha nem megy, akkor idézzük fel újra az első kör jeleit, a kiegészítő mozdulatok nélkül.

Egy történet képei.

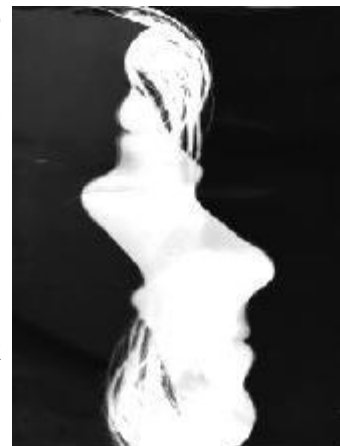
Két ruhafogason átvetünk egy farúdat, arra széles, keménypapírból készített képkeretet akasztunk. A keret akkora, hogy három-négy félalak épp beférjen. Csoportok alakulnak egy-egy történet eljátszására. A történetből csak néhány állóképet villanthatnak fel, főleg az arckifejezéseknek kell elbeszéliük a történetet. A képekről fotókat készítünk, amelyeket a következő órán kiszínezünk, átdolgozunk, ezzel is erősítve a grimaszok jelentését. (A gépet állványra állítva kioldószinórral szerelve készítem be, a fényt előre bemérem. Ha korábban már fotóztunk, vagy automata gépünk van, akkor a gép helyzetével is játszhatunk. Alulról-felülről, oldalról fényképezve. A reflektorok elhelyezését is variálhatjuk, derítőfényt adhatunk papírlapokról stb. Általában azonban ezeket inkább a hatodikos vagy hetedikos fény-árnyék órán érdemes megtenni.)

A történetek előadása után megpróbálkozhatunk valamelyik kép megrajzolásával. Tükörben próbálhatjuk felidézni a grimaszokat. Szabadon rajzolhatunk egy grimaszsorozatot arcunkról. Tanulmányosorozatot is készíthetünk a száj, szem különböző helyzeteiről. (Eszköz: Képkeret, tükrök. Technika: AT, fotó.)

Portréfotogram:

A korábbi fotogramhoz hasonlóan arcképeket is készíthetünk, kettős exponálással. Először a papírra hajtott fejre exponálunk, majd rárendezzük a kis növényeket, fonalakat, tárgyakat, megpróbáljuk kialakítani az arcképet, és most erre is exponálunk. Ehhez persze meg kell jegyeznünk, hol volt a profilvonal helye a papíron.

A portrékat a következő órán továbbfejleszhetjük. Ha fénymásolóval dolgozunk, a portré rögtön továbbfejleszhető.

Arcfestés:

Az arcfestés mindig valamilyen alkalomhoz kapcsolódik, itt a mesebeli emberek történeteit előadva festhetünk arcokat. Párok alakíthatják át egymás arcát mesebeli kinézetűvé, az arcokról színes fotók készülhetnek. Az arcot festés előtt le kell alapozni folyékony púderrel. Várjunk néhány percet, míg a púder megszárad. A festéshez használhatunk temperát vagy babaolajjal megdolgozott porfestéket. Az arcfestés előtt a haját kössük hátra egy kendővel vagy vászoncsíkkal. A foglalkozás végén a temperát egyszerűen vízzel lemosuk, az olajos festéket viszont előbb töröljük le papírvattával. Utána szappanos arcmosás jön. (Érzékeny bőrűeknek kiütéseket okozhat.)

A leggyakrabban alkalmazott maszkváltozatok: Az egész arcot lealapozzák egy vagy két-három részre osztva, és erre kerül rá néhány folt. A foltok követik, vagy átmetszik az arc vonalait, igen gyakori a züllött arc. Szelídebb megoldás az arcra vetített dia. Ezekről színes fotók is készülhetnek. Ha nincs arcfestékünk, nagyméretű, fejre húzható papírzacskókra mesebeli maszkokat is készíthetünk.

Barlang előtt állok:

Inkább nagyobbaknak való feladat, de fogékony, jó képességű osztályban már ötödikben is sikerrel alkalmazható. Jó játékot játszhatunk, ha szó szerint vesszük Platón-t. Barlang előtt állok. Mögöttem tűz ég. Köztem és a tűz között alakok vonulnak, és én látom a barlang falán táncoló árnyékukat.

Elferdített változata az Állam 7. könyve barlang hasonlatának. Az eredeti szöveg a gyerekeknek túl bonyolult. Persze középiskolában vagy jobb nyolcadikban eljátszhatjuk az egész Platón-szöveget. (Lásd szöveggyűjtemény.) Makettezhetünk, bábozhatunk, mozoghatunk hozzá, eltávolodhatunk az eredeti történettől, továbbbűzve a játék formai vagy gondolati elemeit. Jó kis videofilm kerekedhet belőle.

Nagy papírt rajszögezünk a falra, egy lámpa világítja meg a besötétített teremben. Eljátsszuk a szöveget. Elvonulunk a lámpa előtt. Figyeljük az árnyékunkat. Platón azt tartotta, hogy az emberi megfigyelés nem a világ valódi jelenségeit közelítheti meg, csupán annak halvány árnyát. Erről nyilván érdemes lenne hosszabban is beszélgetnünk, de most inkább próbáljuk meg kiformalni ezekből az árnyékokból azokat az alakokat, amelyeknek tökéletlen megvalósulásai csupán. Körülrajzoljuk egymás árnyékait. Technikailag nem kis feladat. (Valakinek mindig segítenie kell az árnyék megrajzolt részéhez igazítani a modellt, közben ügyelni, hogy maga ne vessen a rajzolt részre árnyékot és másokat se akadályozzon.) Ezután zsírkrétával vagy vassal gazdagítjuk, színezzük a képet. Esetleg azt is kitzhetjük feladatul, hogy alakunk valamiféle jellemet ábrázoljon.

Bemozdulásos fotók:

Ha a barlangfestésről fotókat készítünk, majd ezek fénymásolatait szintén átdolgozzuk, mindenkinek lehet egy kis emléknyma az eseményről. Állványra helyezett fényképezőgéppel, 10-15 másodperces expozícióval érdemes dolgozni, illetve ehhez mért megvilágítással.

A tanulmányhoz tartozó illusztrációk a 26., 56., 125., 128. oldalon és a hátsó borítón találhatóak.

Jegyzetek:

1 Szávai István: Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyv. 1998, Szolnoki Metszőkőr, CD.